

Andrzej DUBICKI¹

NICOLAE IORGA JAKO MYŚLICIEL POLITYCZNY

Jeden z najwybitniejszych Rumunów – Nicolae Iorga, wybitny naukowiec, oprócz szeroko rozumianego uczestnictwa w życiu naukowym był także czynny w życiu politycznym. Zajmował się polityką zarówno w wymiarze czynnym jak i teoretycznym. Jego kariera polityczna trwała ponad 30 lat, jako czynny polityk Iorga doświadczył zarówno wzlotów, za które niewątpliwie należy uznać przewodnictwo w Izbie Deputowanych (1919-1920) czy przewodniczenie Radzie Ministrów (1931-1932), jak i upadków związanych z pozostawaniem poza parlamentem. W swojej działalności politycznej Iorga był związany z szeroko rozumianym ruchem narodowym. *De facto* Iorga był jednym z jego założycieli i teoretyków w wydaniu rumuńskim. W kwestiach nacjonalizmu, można jego poglądy oceniać jako próby wprowadzenia na grunt rumuński nacjonalizmu nowoczesnego, skierowanego przede wszystkim na rozwój pierwiastka kulturalnego. Właściwie w ogóle nie brał on pod uwagę kwestii rasowych, co powodowało, że jego poglądy polityczne były z jednej strony dość nowoczesne, natomiast z drugiej strony, nie były one zbyt atrakcyjne politycznie, mimo to Iorga dzięki umiejętnemu wykorzystaniu zasad kierujących rumuńską polityką był w stanie utrzymać swoją pozycję polityczną przez długi czas. Warto nadmienić, że Iorga umiejętnie starał się łączyć sprawy polityczne z naukowymi, i pomimo aktywności politycznej był także czynnym naukowcem, sprawującym istotne funkcje akademickie, np. piastował stanowisko rektora Uniwersytetu Bukareszteńskiego. Kariera polityczna Iorgi trwała od roku 1907 do 1940, dzięki czemu doświadczył on zarówno wojen, jak i krótkich okresów prosperity, doświadczył także dyktatury królewskiej w trudnym dla Rumunii okresie początku II wojny światowej. Paradoksalnie sam jako zwolennik i ideolog ruchu narodowego został zamordowany przez żelazno gwardzistów wyznających o wiele radykalniejszą wizję ruchu narodowego.

Słowa kluczowe: Nicolae Iorga, nacjonalizm, kultura, polityka, Rumunia.

Nicolae Iorga był jednym z najwybitniejszych Rumunów w XX w., jego dorobek obejmuje kilkanaście tysięcy pozycji różnej objętości i różnej tematyki. Z wykształcenia historyk, spełniał się także w dziedzinie literatury oraz przede wszystkim polityki. Był i jest kojarzony przede wszystkim z założoną przez siebie w roku 1910 Partidul Național Democrat (PND, Partia Narodowo-Demokratyczna), na której czele stał do roku 1938, kiedy to król Karol II zlikwidował wszelkie przejawy życia partyjnego w Rumunii. Szczyt działalności PND jako partii systemowej oraz parlamentarnej przypada na lata dwudzieste XX wieku, ze szczytem w latach 1931–1932, kiedy to jej lider został powołany na stanowisko premiera Rumunii. Był to jednak jej łąbędzy śpiew, w następujących latach bowiem z różnych przyczyn jej reprezentanci (w tym również Nicolae Iorga) nie otrzymywali mandatu w wyborach powszechnych. Zgodnie ze swą nazwą partia Nicolae Iorgi była partią nacjonalistyczną, niemniej jednak warto nadmienić, że sam nacjonalizm

---

¹Dr hab. Andrzej Dubicki, Uniwersytet Łódzki, Katedra Teorii Polityki i Myśli Politycznej, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, ul. Składowa 41/43, 90-131, Łódź, e-mail: andrzej.dubicki@uni.lodz.pl

prezentowany przez profesora był stosunkowo oryginalny (z pewnością wyróżniający się w pierwszej połowie XX w.).

Początki nowoczesnego ruchu narodowego (w rozumieniu dwudziestowiecznym) na niwie rumuńskiej były związane z postacią Nicolae Iorgi, który rozpoczął działania na rzecz umocnienia świadomości narodowej Rumunów w roku 1906, wywołując zamieszki w Bukareszcie skierowane przeciwko wystawianym w teatrze w stolicy Rumunii sztukom teatralnym w języku francuskim. Było to „mocne wejście” w świat polityki rumuńskiego naukowca, który dzięki swej akcji zdobył szeroki rozgłos, co z kolei umożliwiło mu zdobycie odpowiedniego poparcia politycznego, by założyć własną partię. Nawiązał współpracę polityczną z profesorem Alexandru C. Cuzą z Jassów, co umożliwiło mu rozwinięcie działalności na całą Rumunię. Współpracę nawiązaną pomiędzy Iorgą a Cuzą z dzisiejszego punktu widzenia można określić jako „egzotyczną”, ponieważ obydwaj reprezentowali w swych poglądach odmienny typ nacjonalizmu. O ile Iordze bardziej chodziło o promowanie „rumuńkości” we wszelkich jej odmianach, w tym przede wszystkim kulturalnej, o tyle Cuza stał się nośnikiem idei dominacji żywiołu rumuńskiego także pod względem narodowym i ekonomicznym. Wspomniana różnica poglądów doprowadziła w końcu obydwóch myślicieli-polityków do rozłamu, którego przyczyną było poszukiwanie poparcia wśród różnych warstw społecznych oraz stosunek do kwestii kolaboracji z władzami okupacyjnymi w latach 1916–1918. Iorga swych zwolenników poszukiwał przede wszystkim na terenach Wołoszczyzny, natomiast Cuza w Mołdawii. Na krótką metę rzeczywiście mogli oni utrzymywać współpracę potrzebną do rozwoju ruchu narodowego, natomiast w dłuższej perspektywie nie była ona możliwa ze względu na wspomniane różnice pomiędzy obydwoma myślicielami. Rzeczą, która w dużym stopniu różnicowała obu polityków, było widoczna u obu chęć dominacji we własnym, początkowo wspólnym, ugrupowaniu politycznym, co stanowiło zarzewie późniejszego konfliktu pomiędzy nimi. Cuza także nie chciał zgadzać się na dominującą rolę Iorgi w ugrupowaniu, co poza kwestią przywództwa definiowało także sprawę obsadzenia mandatów w rumuńskiej Izbie Deputowanych, ówczesna rumuńska ordynacja wyborcza z 1884 r. bowiem dopuszczała kandydowanie w kilku okręgach. Cuza uważał, że Iorga zdobywał swój mandat dzięki jego własnej (Cuzy) popularności. Obecnie trudno określić, na ile wspomniane zarzuty były uzasadnione, natomiast warto pamiętać, że ówczesne przepisy wyborcze zezwalały na start w kilku okręgach i na kandydowanie do obu izb parlamentu, w związku z czym można było stosować wiele strategii wyborczych, aby uzyskać miejsce w Izbie².

W działalności politycznej Iorgi można wyróżnić trzy kanały dystrybucji jego poglądów politycznych. Po pierwsze była to trybuna parlamentarna. Iorga wszedł do parlamentu po raz pierwszy w roku 1907, na fali wspomnianego „sukcesu” związanego z wywołaniem zamieszek w obronie kultury rumuńskiej. Widać w tym wyraźnie przejaw nacjonalizmu kulturalnego, który będzie później dominantą w działalności Iorgi. Od razu można zaznaczyć, że wiąże się to z pewnym paradoksem, ponieważ Iorga był poliglota i znał wiele języków. Z tego też powodu należy uznać, że jego zapatrywania na konieczność obrony kultury rumuńskiej nie wynikały ze źle pojmowanej zaściankowości

---

²A. Dubicki, *System partyjny Królestwa Rumunii. Uwarunkowania i funkcjonowanie*, Łódź 2014, s. 78–80; I. Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică 1866–1938*, București 2000, s. 55–59; B.B. Berceanu, *Istoria constituțională a României în context internațional comentată juridic*, București 2003, s. 191–192.

bądź wąskich horyzontów, wręcz przeciwnie – były przejawem jego troski o formę kulturalną narodu. W opinii Iorgi w głównym teatrze kraju, jakim niewątpliwie jest Teatr Narodowy, powinno się promować przede wszystkim kulturę rumuńską i język rumuński, w związku z tym nie powinny tam być grane spektakle w innych językach. Koronnym argumentem Iorgi była chęć ochrony własnego języka, który należy kultywować, zwłaszcza w głównych instytucjach kulturalnych kraju³. W swych poglądach w owym czasie Iorga zbliżył się do grupy skupionej wokół czasopisma „Sămănătorul” (Siewca). Przez pewien czas sprawował on funkcję redaktora naczelnego czasopisma o tym samym tytule. Wpływ Iorgi za pomocą tego czasopisma był jednak w pewnej mierze ograniczony poprzez jego formułę literacką. W związku z tym profesor poszukiwał formy szerszej, umożliwiającej dostęp do szerszego audytorium. Okazja taka nadarzyła się przy wyborach w roku 1907, kiedy to Iorga zdecydował się zdyskontować swą popularność, kandydując do Izby Deputowanych rumuńskiego parlamentu. Niejako przy okazji profesor zainaugurował jedno ze swych najważniejszych dzieł, będące od tamtej pory najważniejszym nośnikiem jego poglądów naukowych, literackich, ale przede wszystkim politycznych. Chodzi tu o czasopismo „Neamul românesc”, które ukazywało się od 10 maja 1906 r. do roku 1940⁴. Co najistotniejsze, było to własne pismo Iorgi, w związku z tym nie musiał dopasowywać swych poglądów do aktualnej linii politycznej pisma. Początkowo głównym tematem poruszonym przez Iorgę była kwestia agrarna, związana z powstaniem chłopskim z 1907 r. Wzięcie pod szczególną opiekę chłopów rumuńskiego było związane z poglądami Iorgi dotyczącymi także pochodzenia narodu rumuńskiego. To chłopów uznawał on za najzdrowszą warstwę społeczeństwa i w związku z tym uważał, że należy się im specjalna ochrona. Rozwiązanie tej sprawy Iorga widział jako kwestię kluczową dla przyszłości modernizacji Rumunii, czemu wielokrotnie dawał wyraz w artykułach publikowanych w „Neamul Românesc”. Za najpoważniejsze zagrożenie Iorga uznawał słabą reakcję rządu na zaistniałe problemy na wsi, które – jak uważał – mogły potencjalnie doprowadzić do erupcji niezadowolenia na terenach wiejskich. Za główny problem uznawano wolne tempo wykupywania przez państwo majątków ziemskich, które następnie poddawano parcelacji. Państwo było do tego zobowiązane na mocy reformy rolnej z 1889 roku⁵. Za szczególnie patogeniczne Iorga uznawał zjawiska związane w dzierżawą poszczególnych majątków Żydom, przez właścicieli, którzy w ogóle następnie nie interesowali się tym, co się dzieje w ich własności, ograniczając się jedynie do odbioru swej części czynszu. Iorga postulował, by w takich wypadkach stosować przymusowe wywłaszczenia właścicieli ziemskich, ewentualnie zasugerowanie im powrotu do kraju i osobiste zajęcie się sprawami własnej wsi, co w oczywisty sposób mogło ulżyć ekonomicznie chłopom. Przez likwidację jednego ogniwa pośrednictwa bowiem realna stawała się obniżka czynszów dzierżawnych, co z kolei mogło doprowadzić do uspokojenia sytuacji na wsi. Niektórzy autorzy oceniają te wystąpienia

³N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, București 1981, s. 19.

⁴A.V. Dița, *Nicolae Iorga și Neamul Românesc: preliminarii la răscălele țărănești din 1907*, „Arhivele Totalitarismului” 2007/1–2, s. 135.

⁵A. Dubicki, *System partyjny...*, s. 151; T. Lungu, *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea (1889–1900)*, București 1967, s. 71–72.

Iorgi z przełomu 1906 i 1907 roku jako przykład głoszonego przezeń antysemityzmu⁶, należy jednak zauważyć, że były to poglądy o podłożu ekonomicznym, bardzo wówczas popularnym nie tylko w Rumunii, ale i w całej Europie. Wspomniane poglądy Iorga podtrzymywał właściwie do końca życia, do 1940 r. Przez ówczesnych polityków związanych z rządem akcje Iorgi były postrzegane jako podżeganie chłopów do buntu, tak sprawę przedstawiał na przykład wpływowy ówczesnie polityk – Take Ionescu. W podobny sposób sprawę postrzegała ówczesnie także prasa zagraniczna⁷. Należy jednak uznać, że ówczesny antysemityzm Iorgi, choć obecny w jego wystąpieniach, czy to prasowych, czy później na trybunie parlamentu, nie miał podtekstu rasistowskiego, a jedynie społeczno-ekonomiczny⁸.

Poza kwestią chłopską w aktywności politycznej Iorgi w okresie poprzedzającym Wielką Wojnę zauważalne jest także powolne przesuwanie akcentów na konieczność walki o zjednoczenie wszystkich Rumunów w jednym państwie. Po raz kolejny w sukurs poglądom Iorgi przyszły: jego względna niezależność polityczna i paradoksalnie przynależność polityczna do partii niedysponującej dużą reprezentacją parlamentarną. Jako że „dzięki” temu nie był on „zagrożony” otrzymaniem władzy mógł w miarę swobodnie głosić hasła, których nie stosowano w propagandzie politycznej najważniejszych stronnictw przed 1914 r. Walka o język rumuński i instytucje kulturalne doprowadziła nawet do uznania jego oraz jego dzieł za elementy niepożądane w Austro-Węgrzech. Aktywność Iorgi w kwestiach narodowych skupiała się także na właściwym upamiętnieniu 50. rocznicy zjednoczenia Rumunii, która przypadała w 1909 r. W programie rządowym sugerowano skupienie się jedynie na obchodach na poziomie szkolnym, raczej nie organizując obchodów na poziomie centralnym. Iorga dzięki swym interpelacjom wywalczył przeznaczenie odpowiedniej sumy pieniędzy na wzniesienie pomników ku czci zjednoczenia, który postawiono na przykład w Jassach. Powodem takiego działania ze strony rządu była niejednoznaczna ocena ówczesnego księcia rumuńskiego Aleksandra Jana Cuzy. W odczuciu rządu bezpieczniejsze politycznie było świętowanie na przykład kolejnej rocznicy wstąpienia na tron króla Karola.

Generalnie rzecz biorąc, nacjonalizm Iorgi z okresu poprzedzającego Wielką Wojnę można określić jako kulturalny, właściwie nie odnoszący się do kwestii rasowych, w rozumieniu ekskluzywnym, z wyjątkiem piętnowania zjawiska „rozpijania” chłopów na wsiach. Ten element przy złej woli można potraktować jako najbardziej zbliżony do negatywnej kampanii skierowanej przeciwko Żydom. Jednak w tym momencie powodem wystąpienia nie była kwestia rasowa, a prosta zależność ekonomiczna – do Żydów należały przede wszystkim karczmy na wsi rumuńskiej, w związku z czym skierowane przeciw nim wystąpienia Iorgi należy traktować w sensie ekonomicznym.

---

⁶A.V. Dița, *Nicolae Iorga și Neamul Românesc ...*, s. 138.

⁷Niemniej jednak za przyczynę wszelkich wystąpień krakowski „Czas” uznawał bezpardonową konkurencję dwóch największych trustów dzierżawnych – Fischera i Instera, która doprowadziła właściwie do zaniku konkurencji na rynku dzierżawców w Rumunii i podniesienia czynszów dla rolników, „Czas” 4 IV 1907.

⁸Do sprawy dzierżawy dołączyła się też kwestia ekonomiczno-moralna, a mianowicie odpowiedzialność za alkoholizm chłopów na wsi rumuńskiej. Był w niej pewien ładunek antysemicki, ponieważ Żydzi byli głównymi agentami karczmy na wsi. N. Iorga., *Discursuri parlamentare*, vol. I, p. I, București 1939, s. 375–385.

Nacjonalizm w wersji Iorgi przyjmował optykę opartą na wspólnocie cywilizacyjnej, nie zaś narodowej, z naczelnym zadaniem wytworzenia odpowiedniej „cywilizacji narodowej”, która jednak nie powinna być ekskluzywna, powinna być inkluzyjna oraz otwarta na kontakty z innymi podobnymi cywilizacjami – był to wręcz podstawowy warunek jej rozwoju i trwania⁹. Swoistym podsumowaniem jego działalności i poglądów politycznych był wykład wygłoszony na forum Akademii Rumuńskiej, w tragicznym dla Rumunii czerwcu 1940 r., w którym definiował on naród jako: „organiczną zbiorowość wyodrębnioną z ogółu ludzkości, która przejawia aktywność o charakterze społecznym, narodowym, kulturalnym i intelektualnym i opiera się na swobodnym wyrażaniu myśli, sentymentów i własnych dążeń”¹⁰. Należy zwrócić uwagę, że była to definicja narodowości bardzo odległa od ówczesnie promowanych w Europie określeń tego podmiotu, inkluzyjna, właściwie nienawołująca do wykluczenia pewnych grup ludności w imię złe pojmowanej idei narodowej. Sam Iorga twierdził, że już od roku 1908 zwracał uwagę na to, iż w jego rozumieniu nacjonalizm powinien być demokratyczny, powinien być wyrazem woli większości narodu¹¹. Wraz z definicją nacjonalizmu Iorga przedstawiał też własną wizję patriotyzmu – tutaj szczególną uwagę zwracał na utożsamienie go z miłością do ziemi rodzinnej, nie tylko zezwględu na to, że umożliwiała ona godne życie, ale także jako łącznika z dawnymi czasami i dawnymi pokoleniami, czyli łącznika z tradycją narodową. W owym czasie Iorga swą myśl polityczną opierał na czterech elementach: idei moralnej, kultu przeszłości, afirmacji warstwy chłopskiej i solidaryzmu narodowego¹².

Ze wspomnianych czterech elementów Iorga zwracał szczególną uwagę na: kult przeszłości – ponieważ uznawał, że należy czerpać z dawnych czasów inspirację do rozwiązywania aktualnych problemów życia codziennego. Lud i człowiek według niego nie są czymś nowym w dziejach świata, są jedynie kontynuacją tych zjawisk, które już dawniej występowały i funkcjonowały na świecie. Iorga posuwał się nawet do stwierdzenia iście konfucjańskiego, że działania i przemyślenia ludzi żyjących w czasach minionych aktywnie wpływają na działania ludzi działających aktualnie.

W poszukiwaniach źródeł demokracji Iorga nie ograniczał się jedynie do przyjęcia poglądów Jeana-Jeaques'a Rousseau, starał się on wytworzyć własną teorię, nawiązującą do zasad i warunków lokalnych, wskazując, że źródeł rumuńskiego wzoru demokracji należy poszukiwać w rumuńskiej przeszłości, zwłaszcza w „wiekach ciemnych”, kiedy to społeczeństwo rumuńskie miało się rozwijać nie tylko bez ingerencji z zewnątrz, ale także w warunkach braku nadrzędnej władzy politycznej. Prowadziło to według rumuńskiego myśliciela do wytworzenia się modelu demokracji rolniczej, w której wszyscy jej członkowie byli sobie równi, a jedyną drogą do wybicia się i między innymi zdobycia większego znaczenia była własna praca.

Wynika z tego, że głównym napędem rozwoju ludzkości pozostaje praca będąca drogą do wybicia się konkretnej jednostki ponad przeciętność. Można stwierdzić, że swoje poglądy narodowe Iorga próbował połączyć z quasi-liberalnymi odniesieniami do roli

---

⁹I. R. Pascal, *op. cit.*, s. 170.

¹⁰B. Theodorescu, *Nicolae Iorga*, București 1968, s. 346.

¹¹*Ibidem*.

¹²*Ibidem*.

państwa, które myśliciel postrzegał również jako strażnika społeczeństwa. Dalej jednak jego poglądy zaczęły odbiegać od liberalnych. W opinii rumuńskiego myśliciela jednostka, mimo że formalnie jest wolna, właściwie sama nic nie może zdziałać, siłę zyskuje dopiero we współpracy z innymi członkami społeczeństwa. Niestety, aby takie społeczeństwo funkcjonowało odpowiednio dobrze, potrzebne było osiągnięcie pewnego poziomu kulturalnego przez warstwy ludności, które miały w danej społeczności funkcjonować – dotyczyło to szczególnie warstwy chłopskiej – z tego też powodu Iorga tak aktywnie występował w obronie chłopów i w ich interesie. Nawiązując do modnych w Europie pod koniec XIX w. i później w latach dwudziestych XX w. idei socjalistycznych, odrzucał z całą stanowczością możliwość przeprowadzenia postulowanych zmian za pomocą rewolucji, akceptując jedynie ewolucję socjalną i powolne zmiany, do których społeczeństwo może się spokojnie przystosować, nie tracąc z pola widzenia innych niezbędnych wartości, takich jak naród, kultura czy religia¹³.

Można właściwie uznać, że najlepiej poglądy narodowe Iorgi są opisane w tytule jego autobiografii *Supt trei Regi – Istoria unei lupte pentru ideal national și moral*¹⁴. Widać, że Iorga określa swoje życie, swoją karierę polityczną jako walkę o pewien ideał – ideał narodowy i moralny. Był on uważany za swego rodzaju ikonę takiej walki, zwłaszcza w okresie Wielkiej Wojny, gdy uznawano go za swoisty katalizator energii narodowej dzięki artykułom publikowanym w „*Neamul Românesc*”. Takie postrzeganie go jako symbolu trwało mniej więcej do roku 1931, kiedy to Iorga przyjął stanowisko premiera. Niestety tym razem jego idealistyczne nastawienie nie wytrzymało zderzenia z twardą polityką i ostatecznie pozycja premiera zachwiała jego idealnym wizerunkiem, natomiast jego popularność nadal utrzymywała się na stosunkowo wysokim poziomie. Wydarzenia z okresu premierostwa Iorgi nadwyrężyły jego wizerunek, ponieważ profesor nie sprawdził się jako polityk w praktyce. Należy przyznać, że prawdopodobnie nie miał do tego odpowiednich zdolności, a także oczekiwania opinii publicznej w jego wypadku były zapewne zbyt wygórowane. Do tego należy dodać także specyficzny okres, w którym przyszło mu rządzić – był to czas Wielkiego Kryzysu, kiedy to *establishment* rumuński rozpaczliwie poszukiwał możliwości załagodzenia zapaści gospodarczej, w związku z czym powołanie na stanowisko premiera osoby niezwiązanej bezpośrednio z najważniejszymi partiami wydawało się optymalnym rozwiązaniem. Niestety tym razem Iorga – zresztą tak jak wcześniej – nie wykazał się zdolnościami do znalezienia właściwych współpracowników. Można wręcz postawić tezę, że desygnując Iorgę na premiera, wyrządzono mu krzywdę. Polski poseł (Jan Szembek) w 1931 r. zwracał uwagę na to, że Iorga jako premier właściwie nie zajmuje się sprawami państwowymi, traktuje przewodniczenie Radzie Ministrów podobnie jak zajęcia na uczelni, w pełni korzystając z okresu wakacyjnego, w Bukareszcie pojawiając się bardzo rzadko, jedynie w celu podpisania najniezbędniejszych dokumentów¹⁵.

Istotną rolę w poglądach politycznych Iorgi zajmowała sprawa szeroko pojmowanej współpracy paneuropejskiej. W trakcie jego kariery naukowej i pisarskiej można wyróżnić kilka okresów, w których podejmował różne zagadnienia związane ze

---

¹³*Ibidem*, s. 354.

¹⁴N. Iorga, *Supt trei Regi. Istoria lupte pentru ideal national și moral*, București 1999, s. 606.

¹⁵*Z tajnych biuletynów MSZ II Rzeczypospolitej. Rumunia, Państwa naddunajskie i bałkańskie w latach międzywojennych*, oprac. E. Kołodziej, M. Willaume, Lublin 2014, dok. 44.

współpracą europejską. W pierwszym okresie, w latach 1899–1918, myśliciel zajmował się przede wszystkim kwestią współpracy wewnątrz bałkańskiej. Bałkany upatrywał on wówczas jako miejsce, w którym ówczesna Rumunia mogła realizować swą wizję współpracy międzynarodowej; ponadto ważną rolę odgrywało głoszenie idei konieczności zjednoczenia Rumunów w jednym organizmie państwowym. Kolejna faza w działalności Iorgi przypada na lata 1919–1933, kiedy to w związku ze zmianą mapy politycznej Europy i pojawieniem się nań wielu państw średnich, wzrosła możliwość odgrywania przez Rumunię istotnej roli w Europie. Ostatnia cezura obejmuje okres 1933–1940 i powiązana była z nieuchronnym wybuchem wojny w Europie. Ogólny ton artykułów Iorgi zmieniał się na alarmistyczny, nawoływał on do konieczności obrony cywilizacji europejskiej przed zagrożeniem ze strony reżimów o charakterze totalnym. Największe zagrożenie Iorga upatrywał w rewizjonizmie węgierskim, co może implikować, że już wówczas zaczyna się proces uznawania Węgrów za głównych wrogów narodu rumuńskiego, w tym czasie wypierają oni Żydów z tego miejsca. Ponadto ówczesna publicystyka Iorgi, jako element propagowania jego poglądów politycznych, była oceniana jako bardzo elastyczna i poddana sugestiom dworu królewskiego. Wówczas Iorga postawę bliskiej współpracy z królem Karolem II uznawał za wysoce patriotyczną i zmierzającą do wzmocnienia państwa rumuńskiego.

W pierwszym okresie działalności, obejmującym jak już wspomniano lata 1899–1918, czyli okres pomiędzy pierwszymi artykułami Iorgi ogłoszonymi w czasopiśmie „Sămănătorul” a zakończeniem Wielkiej Wojny. Iorga w owym czasie publikował swe przemyślenia polityczne także w „l’Independence Roumaine”, „Epoca” oraz po 1906 r. we własnym czasopiśmie „Neamul românesc”. W kwestii narodowej starał się on wówczas znaleźć odpowiedź na pytania o istotę narodu i o to, jakie są jego niezbędne potrzeby. W jego opinii ważną konstatacją była potrzeba wyznaczenia każdemu narodowi pewnego ideału, do którego powinien on dążyć, który powinien stanowić istotny składnik idei narodowej. W wypadku rumuńskim za taką wskazówkę uznawał on dążenie do znalezienia konkretnego wzorca dla wzmocnienia i propagowania (*râspândirea*) kultury rumuńskiej. W realiach przełomu wieków XIX i XX w wypadku rumuńskim było to istotne wyzwanie, w opinii Iorgi bowiem wówczas „jedynie państwo wraz ze wszelkimi narzucanymi przezeń obowiązkami było dla wszystkich”, kultura była przeznaczona jedynie dla bojarów i klasy średniej (*parveniții funcționarii*). „Mamy państwo narodowe, ale bez kultury narodowej, tylko z mierną adaptacją wzorców obcych – francuskich. Mamy wizję polityczną przyszłych stosunków narodowych, związanych z potencjalnym zjednoczeniem wszystkich Rumunów, jednak nie mamy własnej kultury, w związku z tym zjednoczenie może okazać się niemożliwym”¹⁶. Istotną konstatacją było stwierdzenie, że osiągnięcie wspólnoty kulturalnej musi bezwzględnie poprzedzać osiągnięcie jedności politycznej. Bez spełnienia tego warunku nie mogło być mowy o zjednoczeniu politycznym, gdyż poszczególne części narodu, a zwłaszcza te, które dłużej funkcjonują w warunkach dominacji innej kultury, muszą mieć świadomość wspólnoty. W związku z tym myśliciel uznał, że to właśnie kultura jest czynnikiem dominującym w procesie kształtowania narodu, a wszelkie kwestie rasowe czy polityczne stanowią dalsze tło. Co istotne, Iorga wyraźnie rozróżniał uczucia narodowe od idei narodowej, twierdził wręcz,

---

¹⁶A. Arion, *Ideea Europeană în publicistica lui Nicolae Iorga*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Historia” XLVIII/1-2, (2003), s. 167.

że oba czynniki są od siebie mocno oddalone. Bycie nacjonalistą rumuński myśliciel definiował jako postawę afirmującą/ukazującą sentyment narodowy, czyli według niego bycie nacjonalistą/narodowcem właściwie równało się z byciem dobrym patriotą, nie zaś ekstremistą rasowym. Obrona własnej kultury przed wpływami obcymi była właśnie tym, co pozwalało konkretnemu narodowi na dalsze trwanie, ponieważ była to postawa inkluzyjna, raczej wykluczająca możliwość powstania dużych napięć wewnątrz konkretnego kraju, w tym wypadku Rumunii. Natomiast próba budowy wspólnego narodu na bazie rasowej mogła doprowadzić do odrodzenia separatyzmów lokalnych, podejście kładące nacisk na wspólnotę kulturalną powinno zapewnić brak większych problemów, a także poszanowanie lokalnych odrębności, które powinny ubogacać własną kulturę narodową.

Ideał zjednoczenia narodowego był tym, który był wyznaczony przez Iorgę dla narodu rumuńskiego. Myśliciel, działając w zgodzie z głoszonymi przez siebie poglądami, bardzo aktywnie wspierał akcję propagowania kultury rumuńskiej wśród Rumunów zamieszkujących zarówno w kraju, jak i za granicą, ze szczególnym uwzględnieniem Siedmiogrodu, jego zaangażowanie w szerzenie akcji kulturalnej wśród siedmiogrodzkich Rumunów zaowocowało nawet uznaniem go za *persona non grata* na terenie Austro-Węgier¹⁷. Było to możliwe dzięki zbliżeniu się do środowiska rumuńskiej Ligi Kulturalnej. Swoje zainteresowania, choć w mniejszym stopniu Iorga kierował także w stronę Rumunów zamieszkujących Besarabię, co czyniło go podejrzanym także w oczach carskiej Rosji. Ważnym elementem w całym okresie działalności polityczno-kulturalnej Iorgi była cyklicznie organizowana szkoła letnia w Văleni de Munte, do której uczęszczali najważniejsi politycy rumuńscy zarówno ze Starego Królestwa, jak i Transylwanii. Wśród słuchaczy Iorgi znajdował się także przyszły król Rumunii Karol II, co z pewnością wpłynęło na późniejsze dość bliskie kontakty pomiędzy tymi dwoma osobistościami¹⁸. Można wręcz zaobserwować ambiwalentne podejście władz państwowych do Iorgi w okresie poprzedzającym Wielką Wojnę: z jednej strony cieszył się uznaniem, przynajmniej półoficjalnym, czego dowodem była zawsze duża frekwencja na letnich kursach, wraz z udziałem znanych osobistości, natomiast z drugiej strony aprobowana przez państwo była także „dyskretna” opieka ze strony tajnych służb (*Siguranța Generală a statului*), w świetle dostępnych źródeł w pewnym sensie wymuszona przez naciski państw sąsiadujących z Rumunią, którym działalność oświatowa i polityczna Iorgi nie za bardzo się podobała. Zadaniem sił bezpieczeństwa Starego Królestwa miało być dyskretne przekonanie Iorgi do zmiany swych poglądów w różnych kontrowersyjnych kwestiach bądź przynajmniej promowania ich w mniej widoczny sposób¹⁹. Władze austro-węgierskie uważały działalność Iorgi za bardzo niebezpieczną, czego efektem było długotrwałe odmawianie mu możliwości wjazdu na teren monarchii dualistycznej. Niemniej jednak o ile działania służb monarchii austro-węgierskiej były na tyle skuteczne, że Iorga nie był wpuszczany na teren tego państwa, o tyle działalność Siguranței, wymuszana przez państwa zewnętrzne, była właściwie pozorowana, ponieważ program zjednoczenia Rumunów w jednym państwie był wówczas akceptowany przez wszystkie

¹⁷P. Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, București 1991, s. 88.

¹⁸N.M. Nagy Talavera, *The Green Shirts and the Others*, Iași, Oxford, Portland 2001, s. 346.

¹⁹C. Bodea, R. Șt. Vergatti, *Nicolae Iorga în arhivele vieneze și ale Siguranței regale (1903–1914)*, București 2012, s. 8.

siły polityczne w Rumunii z królem Karolem I na czele²⁰. Oprócz zainteresowania kwestiami narodowo-kulturalnymi w pierwszym okresie swej działalności Iorga aktywnie interesował się szeroko rozumianymi kwestiami bałkańskimi, ponieważ uznawał tereny położone na południe od Dunaju za obszar, na którym Rumunia potencjalnie mogła odgrywać dużą rolę polityczną, zwłaszcza wobec dominacji gigantów europejskiej polityki w Europie Środkowej. Był to także obszar podatny na ewentualną akcję kulturalną ze względu na istnienie na tym obszarze ludności arumuńskiej i meglenorumuńskiej, której istnienie można było wykorzystać politycznie, na przykład w dość skomplikowanych stosunkach z Grecją²¹. Kolejnym istotnym aspektem kierującym uwagę myśliciela na Bałkany była także możliwość ewentualnej współpracy z Bułgarią, wobec której przez pewien czas Rumunia starała się odgrywać, raczej jednostronnie, rolę mentora.

Po I wojnie światowej, podczas której Rumunom udało się wykonać właściwie większość elementów szeroko zakrojonego „planu narodowego”, zmierzającego przede wszystkim do powstania **Wielkiej Rumunii**, zmiana akcentów nastąpiła także w myśli politycznej Nicolae Iorgi. Było to spowodowane zarówno warunkami międzynarodowymi, powstaniem państw o charakterze narodowym w Europie Środkowej, a także – co z punktu widzenia monarchii rumuńskiej było bardzo istotne – państw średniej wielkości, które zastąpiły dominujące w regionie Austro-Węgry. W tak ukształtowanym teatrze międzynarodowym Rumunia otrzymywała szansę odgrywania o wiele większej roli niż w okresie przed Wielką Wojną. Zmiany nastąpiły też w polityce wewnętrznej. Przede wszystkim doszło wreszcie do wprowadzenia w Rumunii zasad równego i powszechnego prawa wyborczego, co umożliwiło Nicolae Iordze znaczne poszerzenie elektoratu własnej partii – PND. Znalazło to wymierne odbicie już w roku 1919, kiedy to partia Iorgi weszła w skład szerokiej koalicji rządowej, a sam Iorga został wynagrodzony stanowiskiem przewodniczącego Izby Deputowanych. Jednak szczytem jego kariery politycznej było objęcie przezeń stanowiska premiera w latach 1931–1932²². Wspomniane przekształcenia zauważalnie wpłynęły także na prezentowaną przezeń myśl polityczną, w której zaczęły dominować nowe akcenty, związane przede wszystkim z: wyborem drogi rozwoju przez Rumunię – czy miała być to droga „tradycjonalistyczna”, czy „nowoczesna”; drogi do utrwalenia narodurumuńskiego w nowych warunkach geopolitycznych i wewnętrznych, a także z szeroko rozumianymi sprawami europejskimi. We wspomnianym okresie doprecyzowano podstawy teoretyczne wersji nacjonalizmu

²⁰C.S. Turturică, *Regele a murit*, „Adevărul. Historia” 2014/IX, s. 16.

²¹Stosunki Rumunii z Grecją w okresie poprzedzającym Wielką Wojnę były napięte przynajmniej z dwóch powodów: pierwszym z nich była właśnie kwestia mniejszości arumuńskiej i meglenorumuńskiej na obszarach wchodzących w skład Grecji, które musiały się opierać próbom wynaradawiania przez Greków; drugą sprawą była konfiskata jeszcze w czasach Aleksandra I. Cuzy części własności klasztornej na terenie Rumunii, nieprzypadkowo poszkodowane zostały klasztory zależne od cerkwi greckiej i tam też transferujące swe przychody, co było ewidentnym dziedzictwem epoki fanariockiej. Dochodziły do tego pewne kwestie związane z nieporozumieniami na tle stanu prawnego mniejszości greckiej w Rumunii. J. Demel, *Aleksander J. Cuza. Książę Rumunii*, Wrocław–Warszawa 1977, s. 129; B.B. Berceanu, *op. cit.*, s. 205–206.

²²W kategoriach ciekawostki należy zapewne potraktować fakt, że obydwie rządy, w których uczestniczyła partia Iorgi, były jedynymi rządami koalicyjnymi w okresie międzywojennym w Rumunii. A. Dubicki, *System partyjny królestwa Rumunii...*, s. 455.

prezentowanej przez Nicolae Iorgę, opierającej się właściwie na warstwie kulturalnej i zakładającej pełną współpracę z pozostałymi narodami zamieszkującymi Rumunię. Miały one otrzymać pełne prawo prowadzenia własnej działalności kulturalnej i oświatowej²³. Współgrało to z zapatrywaniami Iorgi, który twierdził, że do prawdziwego rozwoju kulturalnego może dojść jedynie w warunkach pełnej współpracy wszystkich narodów zamieszkujących konkretny obszar geograficzny.

W pierwszej kwestii Iorga zwracał uwagę przede wszystkim na fakt, że Rumuni są narodem tradycyjnym, co wynika przede wszystkim z jego dotychczasowej struktury. Jednocześnie myśliciel zauważał, że naród ten musiał podlegać dalszemu rozwojowi, gdyż nie było możliwe pozostanie na dotychczasowym stadium rozwoju. Przekonanie to wspierały także zagadnienia podejmowane przez myśliciela w poprzednim etapie jego kariery politycznej. Nadal głosił potrzebę rozwoju kulturalnego, choć w warunkach Europy powersalskiej miał on być bardziej skierowany w kierunku wytworzenia wspólnej kultury rumuńskiej. Przy okazji wypowiadał się także o tradycji, którą definiował jako kroczenie po drodze, która nigdy się nie skończy. Tradycję w sprawach kultury Iorga postrzegał jak najbardziej pozytywnie, jako element konserwujący w niej to, co jest najlepsze i – co istotne – także gwarantujące w dużym stopniu jej oryginalność. Kultura każdego narodu powinna być rozwijana zgodnie z konkretnym charakterem narodowym, tak aby umożliwić narodowi w jak największym stopniu jej percepcję, zrozumienie oraz akceptację. W oczywisty sposób odnosiło się to do każdego narodu, nie tylko rumuńskiego. W dziedzinie walki politycznej i ogólnie aktywności politycznej Iorga bezwzględnie potępiał wszelkie przejawy terroru politycznego, czego wyraz dawał jeszcze w 1924 r. po pierwszej fali przemocy politycznej związanej z działalnością LANC i Corneliu Zelei Codreanu²⁴. Zresztą samo ugrupowanie profesora Aleksandra C. Cuzy nie pozostawało Iordze dłużne i we własnej propagandzie przedstawiało go jako jednego z głównych „winowajców” wprowadzenia w życie zapisów prawnych powodujących równouprawnienie Żydów na terenie Rumunii²⁵. Chodziło tu o podpisanie przez rząd Alexandru Vaidy Voievoda, aktywnie wspierany przez Nicolae Iorgę, traktatu pokojowego z Austrią, którego integralnym składnikiem był traktat mniejszościowy.

Poza oczywistą i bezpośrednią aktywnością polityczną Iorga nie zanieczywał także działalności o charakterze kulturalnym, której priorytety musiały zostać dostosowane do nowych warunków geopolitycznych. W tym konkretnym wypadku Iorga koncentrował się przede wszystkim na działaniu w ramach Ligi Kulturalnej (*Liga Culturală*), której był przewodniczącym. Po osiągnięciu jedności narodowej Liga wyznaczyła sobie nowe cele, wśród których przeważała troska o kondycję rumuńskiego chłopca i jego uświadomienie kulturalne. W tym celu postulowano tworzenie zespołów teatralnych pracujących wśród warstw niższych społeczeństwa rumuńskiego. Sugerowano także druk tanich książek, zakładanie bibliotek wiejskich. Także prowadzenie szeroko rozumianej akcji propagandowej, polegającej na rozpowszechnianiu wśród ludności wiejskiej widowisk i innych akcesoriów promujących wśród ludzi o słabo wyrobionych horyzontach kulturowych zagadnienia historii Rumunii – miały one tworzyć swoistą *Biblia pauperum* i

---

²³*Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluție*, București 1996, s. 277.

²⁴*Ibidem*, s. 479.

²⁵*Ibidem*, s. 539.

zaznajamiać rumuńskiego chłopca z historią własnego kraju²⁶. Widać z tego wyraźnie, że Iorga starał się konsekwentnie utrzymywać dotychczasową orientację, zdając sobie sprawę, że oświata na wsi może przynieść Rumunii stosunkowo duże korzyści, zwłaszcza w kontekście wreszcie realizowanych: reformy rolnej i reformy wyborczej, które hipotetycznie mogły poskutkować także zwiększeniem znaczenia politycznego PND na wsi.

Ostatnia faza aktywności politycznej Iorgi przypadła na czas zwiększającej się aktywności skrajnej prawicy w Europie, która reprezentowała typ nacjonalizmu w żadnej mierze nie akceptowany przez rumuńskiego myśliciela. Warto nadmienić, że były one w tym czasie prezentowane nie tylko za pomocą mediów „tradycyjnych”, do jakich wówczas zaliczano głównie gazety, Iorga był prekursorem autopromocji za pomocą fal radiowych, wygłaszał swoje przemyślenia regularnie w radiu rumuńskim. Z jednej strony była to znakomita trybuna do prezentacji swoich poglądów, natomiast cenę polityczną stanowiła konieczność wypowiedziania się na tematy polityczne zgodnie z obowiązującą wykładnią sugerowaną przez rząd lub samego króla Karola II, ewentualnie pomijanie tej tematyki w wystąpieniach.

W warunkach ostrej walki politycznej, jaka rozgorzała w Rumunii w latach trzydziestych ubiegłego stulecia, nie było już właściwie miejsca na wizję polityki uprawianej przez Iorgę. Zresztą on sam, jak już wspomniano, został skompromitowany politycznie nieudanym premierostwem w latach 1931–1932, stosunkowo krytycznie ocenianym nawet przez z reguły przychylnie profesorowi Iordze źródła polskie²⁷.

W takich warunkach Iorga zajął się przede wszystkim kontynuacją zagadnień kulturalnych, które uznawał za spajające cały naród, w których znajduje ujście duch narodowy. Tutaj więc myśliciel poszukiwał *spiritus movens* narodowego, nie zaś w kwestiach rasowych czy ekonomicznych, co często czynili jego konkurenci na scenie politycznej. Wzrost zagrożenia na arenie międzynarodowej poskutkował także zajęciem przezeń wyraźnego stanowiska w kwestii poszukiwania elementu mogącego zapewnić narodowi dalsze trwanie w warunkach niesprzyjającego układu geopolitycznego. Iorga zwracał tu uwagę na to, że w tym wypadku solidarność narodowa jest w stanie zapewnić dalsze istnienie państwu. Elementem budującym taką solidarność narodową powinien być pewien ideał, który należy określać nawet doraźnie, biorąc pod uwagę aktualną sytuację polityczną.

Nicolae Iorga w żadnej mierze nie akceptował teorii głoszonych przez Adolfa Hitlera i jego zwolenników. Szczególnie krytykował on dosłowne rozumienie hasła o potrzebie zdobycia Lebensraumu. Iorga twierdził, że przestrzeń życiowa, owszem, jest bardzo istotna, jednakże w aspekcie duchowym, także w aspekcie propagowania własnej kultury, choć tu – biorąc pod uwagę jego wcześniejsze wypowiedzi – można przypuszczać, że zbyt silne propagowanie własnych wzorców kulturowych z pewnością spotkałoby się z ostrym sprzeciwem myśliciela, tak jak na początku jego aktywności politycznej. Hitlera i jego zwolenników Iorga oskarżał o wypaczenie idei narodowej, o uczynienie z idei, mogącej prowadzić do rozwoju – idei destruktywnej. Dążenie do zniszczenia poszczególnych państw Iorga utożsamiał z dążeniem do zniszczenia konkretnych narodów, a to z kolei – z

---

²⁶B. Theodorescu, *Nicolae Iorga*, București 1968, s. 270–271.

²⁷A. Dubicki, *Dzieje Ambasady RP w Bukareszcie 1919–1940*, Łódź 2014, s. 59.

dążeniem do zniszczenia ludzkości²⁸. Wpisywało się to w pewnym sensie w jego wizję prowadzenia polityki zagranicznej, zgodną co do głównych pryncypiów z resztą establishmentu rumuńskiego: „rumuńska polityka zagraniczna powinna być zgodna z tą prowadzoną przez najsilniejszego sojusznika tego kraju”²⁹.

Ważnym składnikiem idei narodu i ogólnie myśli narodowej, a co za tym idzie – także myśli politycznej, jest także panteon bohaterów narodowych, uznawany przez konkretnego myśliciela jako istotnych dla idei narodu w jego wizji. Co rozumiało, Nicolae Iorga również promował własną wizję panteonu narodowego, zwłaszcza w odniesieniu do bliższych mu czasów, czyli XIX wieku, okresu, w którym ostatecznie dokonało się zjednoczenie narodowe Rumunów. Z postaci, które w dużej mierze przyczyniły się do powstania Rumunii i narodu rumuńskiego, Iorga szczególnie wyróżniał: Gheorghe Lazăra, Tudora Vladimirescu, Nicolae Bălcescu, Aleksandra Jana Cuzę oraz Mihai Kogălniceanu³⁰. Ów skład można traktować jako swego rodzaju manifestację polityczną, zwłaszcza w odniesieniu do postaci Cuzy³¹, który był postrzegany z pewną rezerwą kraju rządzonego przez dynastię Hohenzollern-Sigmaringen, będącej *de facto* beneficjentem odsunięcia Cuzy od władzy w 1866 r.³² W stosunku do Cuzy dość daleko idącą powściągliwość wykazywała rumuńska klasa polityczna zrażona jego posunięciami politycznymi i dążeniami autorytarnymi, w rzeczywistości w wyniku działań tej klasy został on odsunięty od władzy³³. W takim układzie dążenie do przywrócenia w powszechnej pamięci i w dyskursie polityczno-historycznym pamięci o rzeczywistych zasługach Cuzy można traktować jako pewną deklarację ideową, a także delikatny przytyk wobec ówczesnej klasy politycznej, której jednak Iorga *volens nolens* też był członkiem. Należy nadmienić, że współgrało to też z aktualnymi posunięciami politycznymi Iorgi, który z reguły znajdował się w obozie politycznym opozycyjnym wobec liberałów braci Brătianu – rodziny również przecież wielce zasłużonej w dziele zjednoczenia kraju. Promowanie Cuzy może być odczytywane w kontekście politycznym, ponieważ hipotetycznie mogło to umożliwić Iordze rozszerzenie wpływów politycznych PND na wieś, która w największym stopniu przechowywała pamięć o pierwszym księciu zjednoczonego kraju, jako jej dobroczyńcy i autorze pierwszej reformy rolnej, który dał chłopom przynajmniej podstawy do samodzielnej gospodarki i uwolnił ich od pańszczyzny (w pewnym przybliżeniu można było go wykorzystać jako ideał dobrego

²⁸Należy pamiętać, że Iorga konsekwentnie postrzegał naród w sensie kulturalnym i politycznym.

²⁹N.M. Nagy Talavera, *op. cit.*, s. 359.

³⁰N. Isar, *Mari Români în viziunea lui Nicolae Iorga*, București 2010.

³¹Aleksander Jan Cuza (1820–1873) – książę Mołdawii i Wołoszczyzny (1859–1861) i Rumunii w latach 1861–1866. Z wykształcenia prawnik, początkowo był sędzią w Gałaczu. Od 1848 r. służył w wojsku mołdawskim, osiągnął stopień pułkownika, adiutant głównodowodzącego armią mołdawską Vogoride. W 1858 r. został ministrem wojny Mołdawii. Od 1859 r. książę doprowadził nie tylko do unii personalnej, ale i realnej obu księstw rumuńskich. W 1863 r. sekularyzował dobra kościelne, w 1864 r. dokonał zamachu stanu i sprawował władzę w sposób autorytarny. Obalony w 1866 r. emigrował do Niemiec. J.Z. Pająk, *Cuza (Cuza) Alexandru*, [w:] *Słownik biograficzny XIX wieku*, red. J.Z. Pająk, A. Penkalla, J. Szczepański, Toruń 2005, s. 137.

³²Na gruncie polskim sylwetkę pierwszego księcia zjednoczonej Rumunii oraz okoliczności odsunięcia go od władzy przedstawił J. Demel (por. J. Demel, *Aleksander Jan Cuza...*, s. 246).

³³N. Isar, *op.cit.*, s. 119.

księcia-oswobodziciela). Działanie Iorgi w tym duchu można traktować jako pewien przejaw opozycji politycznej, ponadto wpisywało się to w jego walkę o wartości rumuńskie, w której promowanie księcia narodowości rumuńskiej było przejawem walki o kulturę rumuńską zagrożoną w opinii Iorgi przez ekspansję kultury francuskiej. Na początku XX w. było to także wyrazem sporej odwagi politycznej, w obliczu bowiem niepokojów na wsi, które zakończyły się wybuchem powstania w 1907 r.³⁴; tematyka chłopska była wielce niepopularna wśród wyższych warstw społeczeństwa rumuńskiego. Obawiano się powszechnie, że przypominanie znaczenia pierwszego księcia zjednoczonej Rumunii i co za tym idzie – jego zasług dla państwa, w tym także, jak już nadmieniono, uwłaszczenia chłopów może być uznane za przyczynek do rozniecenia kolejnych niepokojów na wsi rumuńskiej i wyraźnym programem politycznym nawołującym do aktualizacji kwestii chłopskiej³⁵. Po wybuchu powstania 1907 r. – jak już wspomniano – Iorgę uznawano za jednego z prowodyrów niepokojów, choć realnie należy się zastanowić na jego potencjalnym wpływem na wydarzenia na wsi rumuńskiej – faktycznie był bardzo słaby³⁶.

Tematyka polepszenia bytu wsi pozostawała aktualna w działalności Nicolae Iorgi, a także jego partii również w okresie międzywojennym, kiedy agraryzm stawał się doktryną zdobywającą sobie coraz większe uznanie w krajach sąsiadujących z Rumunią, zwłaszcza w Bułgarii i Czechosłowacji. Program polityczny PND w owym okresie zajmował się tym zagadnieniem, niemniej nie niósł w sobie radykalnych idei. Ów brak radykalizmu mógł dawać pewne realne nadzieje na ich realizację bądź takie przyszłe przedstawienie wyborcom ostatecznej propozycji rządowej, aby przypominała ona propozycję PND, co w związku z tym mogło służyć jako dowód na skuteczną realizację programu partii³⁷. Zwracano w programie także uwagę na kwestię edukacji rolniczej, Iorga postulował utworzenie w Kiszyniowie szkoły wyższej o profilu rolniczym na wzór istniejących już uczelni typu politechnicznego w Timiszoarze i Krajowej³⁸.

Pozostając przy tematyce „wiejskiej”, „ludowej”, warto nadmienić, że Iorga w swej działalności politycznej w pewnym sensie przypominał także postać innego bohatera narodowego Rumunii w pewnym sensie powiązanego z wsią. Chodzi tu o Tudora Vladimirescu³⁹, postać, która w późniejszym czasie została „zagarnięta” także przez

---

³⁴A. Dubicki, *Zarys „problematyki chłopskiej” w Rumunii do roku 1914*, „Zeszyty wiejskie” 2011/XVI, s. 67.

³⁵Șt. Ștefănescu, *N. Iorga, historien de la paysannerie roumaine*, [w:] *Nicolas Iorga, l'homme et l'oeuvre*, red. D. M. Pippidi, Bucarest 1972, s. 298.

³⁶P. Țurlea, *op. cit.* s. 75–76.

³⁷W kluczowych kwestiach program zakładał parcelację majątków prywatnych powyżej 100 ha oraz większości majątków państwowych. *Programul Partidului Naționalist-Democrat*, [w:] Gh. Sbârna, *Partidele politice din România 1918–1940*, București 2001, s. 204.

³⁸*Ibidem*.

³⁹Tudor Vladimirescu (1780–1821) – pochodził z rodziny chłopskiej, jednak był wychowywany na dworze bojarskim. Zajmował się handlem, potem w latach 1806–1812 walczył z Turkami w oddziałach pandurów, wspomagając armię rosyjską. Przez pewien czas przebywał na emigracji w Odessie, gdzie związał się z kręgami Heterii greckiej. W 1821 r. początkowo we współdziałaniu z Al. Ypsilantim odniósł pewne sukcesy na Wołoszczyźnie, głosząc jednak hasła walki z bojarami i fanariotami, wszedł w konflikt z Heterią, w którego wyniku został zabity. J.Z. Pająk, *Vladimirescu*

ruchy komunistyczne, poszukujące niemal na siłę bohatera odpowiadającego ich interesom, w pewnym przybliżeniu rumuńskiego Kościuszki. Wystąpienie Tudora Vladimirescu w 1821 r. było w XIX w. w rumuńskim piśmiennictwie politycznym i historycznym postrzegane przede wszystkim jako działanie o charakterze politycznym, luźno związanym z popularnym wówczas na terenie Bałkanów ruchem greckiej Heterii, a zwłaszcza z Aleksandrem Ypsilantim, z którym jednak nie był w stanie nawiązać współpracy wojskowej, w końcu został nawet zamordowany przez Greków. Iorga jako jeden z pierwszych zaczął postrzegać to powstanie także jako element walki społecznej, w której dużą rolę odgrywał temat wyzwolenia warstwy chłopskiej, a raczej sprzeciwu wobec prób ograniczania wolności chłopów w Oltenii i generalnie na Wołoszczyźnie. Należy zwrócić uwagę, że w tym wypadku, podobnie jak uprzednio w wypadku Aleksandra Jana Cuzy, uwagę Iorga zwracał na aspekt „wiejski”, społeczny, uprzednio pomijany przez innych badaczy tematu skupiających się przede wszystkim na politycznym, antytureckim wymiarze walki Vladimirescu⁴⁰.

Kolejną istotną postacią hołubioną przez Iorgę był Gheorghe Lazăr⁴¹, jeden z animatorów rumuńskiej szkoły narodowej, działający na początku XIX w. w Transylwanii i na Wołoszczyźnie. Dla myśli politycznej Iorgi postawa Lazăra była bardzo istotna, ponieważ uchodził on za jednego z prekursorów odrodzenia kultury rumuńskiej i wyzwolenia jej spod wpływów obcych. W Transylwanii walczył on o aktywny rozwój kultury rumuńskiej i podniesienie poziomu szkół i instytucji cerkiewnych, co nie podobało się władzom austriackim, które uznały go za osobę niepewną politycznie i *de facto* zmusiły go do emigracji do Wołoszczyzny. Z kolei w Bukareszcie sytuacja kulturalna była w pewnych aspektach jeszcze gorsza, tu lokalne elity bowiem znajdowały się pod poważnym wpływem kultury greckiej, co było widocznym efektem prawie stuletnich rządów przysyłanych ze Stambułu fanariotów. W pewnym przybliżeniu można ją porównać do odbioru kultury rumuńskiej na początku XX w., kiedy w opinii rumuńskiego myśliciela była ona poważnie zagrożona przez wpływy francuskie. Był także założycielem pierwszej nowoczesnej szkoły średniej w Bukareszcie. Iorga w 1916 r. określił go wprost jako pierwszego propagatora **idei narodowej** na terenie ówczesnej Rumunii⁴². W kontekście walki o czystość kultury rumuńskiej podjętej przez Iorgę na początku wieku XX była to postać wielce symboliczna, utożsamiana z początkiem walki o nowoczesność nauczania na terenie Rumunii, co w dalszej perspektywie czasowej miało umożliwić młodym Rumunom podejmowanie dalszej nauki na uczelniach zachodnich i przez to przygotowywać ich do pracy na rzecz rozwoju kultury rumuńskiej oraz w dalszej perspektywie – przyszłego rozwoju państw rumuńskich i włączenia ich w orbitę kultury

---

Tudor, [w:] *Słownik biograficzny...*, s. 634.

⁴⁰N. Isar, *op. cit.*, s. 42.

⁴¹Gheorghe Lazăr (1779–1823) – pisarz, twórca rumuńskiego szkolnictwa wyższego. Pochodził z Siedmiogrodu, gdzie kształcił się w Klużu, Sybinie i Wiedniu. Doktor fizyki i matematyki oraz teologii. Od 1816 r. przebywał na Wołoszczyźnie. Pierwszego grudnia 1817 r. został profesorem w kolegium św. Sawy w Bukareszcie, w 1818 r. założył Akademię Nauk Filozoficznych i Matematycznych, prekursorkę rumuńskiego szkolnictwa wyższego. Uczestniczył w powstaniu Tudora Vladimirescu, pod koniec życia powrócił do Transylwanii. H. Mirska-Lasota, *Mały słownik pisarzy rumuńskich*, Warszawa 1975, s. 103–104.

⁴²N. Iorga, *Cel dintâi învățător de ideal national: Gheorghe Lazăr*, București 1916.

zachodniej.

Kolejną postacią wymienianą przez Iorgę był Nicolae Bălcescu⁴³, co przez uczonych badających poglądy rumuńskiego myśliciela jest o tyle uznawane za zastanawiające, że Bălcescu był jedną z czołowych postaci rewolucji w 1848 r., do której jako całości Iorga podchodził bardzo krytycznie. Zainteresowanie Bălcescu pojawiło się u Iorgi stosunkowo wcześniej, niektórzy jego biografowie wręcz przypisują dziełom Bălcescu zainspirowanie Iorgi do zajęcia się historią, napoczątku swej kariery naukowej bowiem rumuński myśliciel wahał się co do wybrania właściwej drogi naukowej⁴⁴. Postać Bălcescu z pewnością inspirowała Iorgę z kilku powodów: przede wszystkim obaj byli ludźmi renesansu, co oznaczało aktywność na różnych polach nauki i literatury. Bălcescu był także symbolem walki o wyzwolenie narodowe Rumunów spod obcych wpływów, tym razem spod wpływów rosyjskich ucieleśnianych przez rządy Regulaminu Organicznego, który decydujący głos we wszystkich sprawach księstw rumuńskich dawał konsulowi rosyjskiemu w Jassach i Bukareszcie⁴⁵. Jednak opór przeciwko tym zasadom był i jest do dziś przez niektórych postrzegany jako opór przeciw nowoczesności⁴⁶. Wybór Bălcescu przez Iorgę jest o tyle uzasadniony, że obaj zajmowali się kwestią chłopską, tak więc działalność obu miała istotny punkt wspólny, w wypadku Bălcescu widoczny zwłaszcza w czasie rewolucji 1848 r., kiedy starał się on o aktywizację żywiołu chłopskiego.

Oprócz działalności o charakterze politycznym Iorga w działalności Bălcescu zauważał także aspekt kulturalno-oświatowy, przejawiający się w doprowadzeniu do regularnej publikacji pierwszego czasopisma o charakterze historycznym na ziemiach rumuńskich – „Magazin Istoric pentru Dacia”, które Bălcescu redagował wspólnie z Augustem Tr. Laurianem. Można wręcz postawić hipotezę, że działalność Bălcescu wywarła duży wpływ na późniejsze piśmiennictwo Iorgi. Szczególną uwagę zwracano na określenie przez Bălcescu „powinności” historyka wobec własnego narodu, co zostało wyraźnie określone w pierwszym numerze wspomnianego „Magazin istoric pentru Dacia”. Była to definicja narodu jako bytu politycznego, długo się rozwijającego w każdym aspekcie życia duchowego. Członkami tak pojmowanego narodu są wszyscy

---

⁴³Nicolae Bălcescu (1819–1852) – pisarz rumuński, wykształcony w kolegium św. Sawy w Bukareszcie. Od 1840 r. był działaczem politycznym zaangażowanym w ruch rewolucyjny na Wołoszczyźnie. W latach 1845–1847 wydawał „Magazin istoric pentru Dacia”, jedno z pierwszych czasopism o tym profilu na ziemiach rumuńskich. W swoich pismach domagał się uwłaszczenia chłopów. W 1848 r. brał udział w Wiośnie Ludów początkowo we Francji, potem na Wołoszczyźnie. Był jednym z autorów tzw. proklamacji z Islaz, programu politycznego Wiosny Ludów na Wołoszczyźnie. Po upadku rewolucji przebywał na emigracji we Włoszech. H. Mirska-Lasota, *op. cit.*, s. 23–24.

⁴⁴N. Isar, *op. cit.*, s. 66.

⁴⁵Znaczenie Regulaminu Organicznego dla ziem rumuńskich jest wielowymiarowe, z jednej strony rzeczywiście stanowił on poważny instrument wpływów Rosji na terenie Rumunii, z drugiej zaś dawał istotne podstawy do modernizacji wszelkich aspektów życia państwowego. Por. M. Willaume, *Mołdawia i Wołoszczyzna po kongresie wiedeńskim (1815–1831)*, „Annales UMCS”, Sectio F, 1999/2000, s. 52.; eadem, *Rumunia*, Warszawa 2004, s. 23; J. Demel, *Historia Rumunii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1986, s. 260–261.

⁴⁶D. Stănescu, *Republica de la Ploiești: revolta contra modernității*, „Adevarul. Historia” 2014/IX, s. 40.

ówcześnie żyjący ludzie⁴⁷. Wspomniana definicja, zresztą bardzo szeroka, podkreślała walory narodowe i moralne historii. Bardzo ważna i w okresie późniejszym widoczna także w działalności politycznej Iorgi była także recepcja poglądów Bălcescu na temat kondycji narodu rumuńskiego – elementem, na który zwracał uwagę także Iorga był problem chłopski, jeszcze długo stanowiący nierozwiązywalny problem społeczny w kraju.

Warto nadmienić, że w pierwszym okresie działalności Iorgi, czyli przed rokiem 1918, istotny ładunek polityczny niosła za sobą wszelka afirmacja postaci i poczynań Michała Walecznego, pierwszego księcia rumuńskiego, któremu na krótko udało się zjednoczyć w jednym ręku władzę nad trzema historycznymi prowincjami rumuńskimi. Afirmowanie dzieł Bălcescu, w których poświęcał on stosowną uwagę poczynaniom Michała Walecznego należy odczytywać w szerszym kontekście afirmacji polityki dążącej do zjednoczenia wszystkich ziem rumuńskich pod jednym berłem. Oczywiście bardziej w tym wypadku liczyła się afirmacja samego efektu działań hospodara i co zrozumiałe – analiza przyczyn jego klęski. Niepowodzenie było tłumaczone brakiem odpowiedniego poziomu świadomości narodowej wśród ówczesnych mieszkańców ziem rumuńskich, co oznaczało, że działań Michała Walecznego nie można było postrzegać w kategorii walki narodowowyzwoleńczej, a raczej walki o władzę.

Reasumując, Bălcescu był postrzegany przez Nicolae Iorgę jako jedna z najważniejszych postaci generacji 1848 r., którego poglądy okazały się niezwykle istotne dla rozwoju myśli społeczno-politycznej w Rumunii w późniejszym okresie. Co więcej, jego wczesna śmierć pozwalała na analizę jego dorobku bez narażania się na oskarżenia o jej polityczny wymiar, co nie było możliwe w wypadku innych wiodących liderów generacji 1848, którzy działali w czasach zjednoczonej Rumunii i jednoznacznie dołączali do któregoś z obozów politycznych.

Kolejną postacią w panteonie kreowanym przez Iorgę był Mihai Kogălniceanu⁴⁸, właściwie jedyna osoba, której działalność Iorga mógł śledzić przynajmniej przez krótki czas na bieżąco w schyłkowym okresie jego kariery politycznej. Warto nadmienić, że ogólny stosunek Iorgi do Kogălniceanu był bardzo pozytywny, czego wyraz dawał on zarówno w książkach poświęconych tematyce powstania państwa rumuńskiego czy ogólnie zagadnieniom politycznym końca wieku XIX, a także – co zrozumiałe – w licznych wystąpieniach o charakterze publicznym.

W działalności Kogălniceanu Iorga zwracał uwagę przede wszystkim na: kwestię chłopską, która zwłaszcza w okresie współpracy tegoż z Cuzą w latach sześćdziesiątych XIX w. odgrywała dużą rolę w działalności polityka. Działania Kogălniceanu były przez

---

⁴⁷N. Isar, *op. cit.*, s. 96.

⁴⁸Mihai Kogălniceanu (1817–1891) – pisarz, historyk i polityk, członek Akademii Rumuńskiej. Studiował we Francji i Niemczech. Od roku 1840 został kierownikiem Teatru Narodowego w Jassach, od 1843 – kierownikiem katedry historii narodowej na uniwersytecie w Jassach. Wydawca wielu czasopism literackich i historycznych. W 1844 r. internowany za swą działalność polityczną. W latach 1845–1847 przebywał na emigracji we Francji i w Hiszpanii. Jeden z pierwszych polityków domagających się zjednoczenia narodowego. Od 1857 r. był posłem do parlamentu najpierw Mołdawii, potem Rumunii. W 1860 r. został premierem Mołdawii, w latach 1863–1865 premierem Rumunii. Autor ustawy o reformie rolnej (1864); w latach 1877–1878 był ministrem spraw zagranicznych, współtworzył deklarację niepodległości Rumunii. H. Mirska-Lasota, *op. cit.*, s. 101–102.

Iorgę uważane za ważny element zachowania honoru przez całą generację 1848 r. – zwłaszcza w kwestii rolnej, która w opinii Iorgi została „zdradzona” przez jej pozostałych członków – w tym zwłaszcza braci Brătianu, którzy stanowili opozycję przeciw ograniczonej reformie rolnej opracowanej przez Cuzę i Kogălniceanu w roku 1864. Co zrozumiałe, była to bardzo wyraźna deklaracja polityczna Iorgi, skierowana przeciwko PNL, w której rodzina Brătianu nadal utrzymywała duże wpływy. Swe poglądy na ten temat Iorga upubliczniał zwłaszcza w roku 1906 przy okazji różnych spotkań naukowych i w 1907 już na forum parlamentu. Jednak najlepszą okazją do przypomnienia pozostałym Rumunom zasług Kogălniceanu była przypadająca na 1909 r. 50. rocznica zjednoczenia obu księstw rumuńskich. W swym wystąpieniu w Jassach z 24 stycznia 1909 r., ogłoszonym później drukiem w „*Neamul Romănesc*”, Iorga nazwał Kogălniceanu i Cuzę założycielami nowoczesnego państwa rumuńskiego, przypisując im decydującą rolę polityczną w utworzeniu zjednoczonej Rumunii. Co więcej, Kogălniceanu został uznany za mózg wszelkich działań reformatorskich, których Cuza był później wykonawcą – z tego też powodu należało rezultaty zjednoczenia postrzegać przez pryzmat współpracy tych dwóch polityków. Kluczowy moment reform podejmowanych wspólnie przez obu polityków: wspomniana już reforma rolna z 1864 r., przedstawiana była wręcz jako moment oswobodzenia chłopów, a nie jedynie ich uwłaszczenia. W kwestii chłopskiej Iorga wypowiadał się także w okresie I wojny światowej, kiedy konieczność przeprowadzenia nowoczesnej reformy rolnej była bardzo istotna, wręcz niezbędna w świetle masowego udziału żołnierzy pochodzenia chłopskiego w walce, ale także wydarzeń, do jakich doszło między innymi za wschodnią granicą Rumunii. Dochodziły do tego także inne aspekty natury politycznej, takie jak o wiele lepsza sytuacja warstwy chłopskiej także za Dunajem w Serbii i Bułgarii.

W jednym z ostatnich swoich wystąpień, w których wspominał o postaci Kogălniceanu, w wygłoszonej w radiu w 1935 r. w pogadance *Personalitatea lui Mihai Kogălniceanu*⁴⁹, Iorga określił go jako polityka, dla którego działanie oznaczało poruszanie się w ramach realizmu politycznego w trakcie jego całej kariery politycznej. W opinii Iorgi Kogălniceanu był wzorem polityka, który również powinien być naśladowany współcześnie.

W wymienionym panteonie bohaterów narodowych promowanych przez Iorgę wyraźnie widać chęć zmanifestowania swych poglądów zmierzających do podkreślenia sprawy chłopskiej w polityce rumuńskiej. Nie można postrzegać tego działania jako koniunkturalnego, w owym czasie bowiem potencjał polityczny warstwy chłopskiej był bardzo ograniczony, sam Iorga zaś również nie przedstawiał swej kandydatury w okręgach wiejskich. Zresztą nigdy partia Iorgi – PND – nie miała zbyt silnego poparcia w okręgach wiejskich, koncentrując się raczej na zdobyciu i utrzymaniu poparcia w okręgach miejskich. Co ciekawe, w kwestii zarządzania partią przez Iorgę wyraźnie zauważalny był pewien paradoks. Z jednej strony sam myśliciel stwierdzał, że partia powinna być zarządzana w sposób demokratyczny, szef partii powinien podlegać organowi kolektywnemu, jakim jest niewątpliwie rada partii, pomiędzy nią a jej przewodniczącym powinien być taki stosunek – jak poetycko zaznaczał Iorga – jak pomiędzy ziemią a słońcem, czyli rada partii powinna inspirować szefa do dalszego,

---

⁴⁹N. Iorga, *Sfaturi pentru întunerec. Conferințe la radio 1931–1940*, București 2001, s. 126–129.

owocnego działania⁵⁰. Z drugiej strony „doły” partyjne uważały, że Iorga powinien *de facto* kierować partią w sposób autorytarny⁵¹, potwierdzając tym samym w mniej lub bardziej świadomy sposób utożsamienie partii z jej liderem i uzasadniając definiowanie partii jako wodzowskiej, co zresztą było dość charakterystyczne dla średnich i małych partii działających w owym czasie w Rumunii.

Reasumując, warto podkreślić, że Nicolae Iorga jako myśliciel polityczny okazał się wierny swym poglądom przez cały okres swej kariery politycznej. Swoimi często publikowanymi przemyśleniami promował ideę narodową, która wpisywała się w szeroko rozumiany rumuński program narodowy, początkowo dążył zwłaszcza do uwłaszczenia, a później także do ich ukulturalnienia. Miało to w zamyśle Iorgi doprowadzić do wytworzenia silnego i nowoczesnego narodu rumuńskiego. Warto pamiętać, że Iorga w tym celu posługiwał się całą gamą środków zgodnie z aktualnymi zdobyczami techniki, był jednym z pierwszych rumuńskich polityków tak aktywnie wykorzystujących radio do głoszenia własnych poglądów politycznych. Pozostając właściwie podczas swej działalności politycznej wierny własnej partii, pokazywał, że istotna jest również wierność własnym zasadom politycznym, co Iorga przypłacił śmiercią z rąk Żelaznej Gwardii w listopadzie 1940 r. Akces w roku 1939 do Frontu Narodowego należy oceniać koniunkturalnie, w ówczesnych warunkach politycznych bowiem był to właściwie jedyny sposób na prowadzenie własnej działalności politycznej. Oceniając Nicolae Iorgę jako polityka, należy jednak uznać, że był on o wiele lepszym naukowcem, czego dowodem były liczne przyznawane mu doktoraty honorowe przez renomowane uniwersytety światowe.

LITERATURA

- [1] Arion A., *Ideea Europeană în publicistica lui Nicolae Iorga*, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai – Historia” XLVIII/1–2 (2003), s. 165–174.
- [2] Berceanu B., *Istoria constituțională a României în context internațional comentată juridic*, București 2003.
- [3] Bodea C., Vergatti R. Șt., *Nicolae Iorga în arhivele vieneze și ale Siguranței regale (1903–1914)*, București 2012.
- [4] „Czas” 4 IV 1907.
- [5] Demel J., *Aleksander J. Cuza. Książę Rumunii*, Wrocław–Warszawa 1977.
- [6] Demel J., *Historia Rumunii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1986.
- [7] Dița V., *Nicolae Iorga și Neamul Românesc: preliminarii la răscodalele țărănești din 1907*, „Arhivele Totalitarismului” 2007/1–2, s. 135–143.
- [8] Dubicki A., *Zarys „problematyki chłopskiej” w Rumunii przed 1914 rokiem*, „Zeszyty wiejskie” 2011/XVI, s. 60–78.
- [9] Dubicki A., *Dzieje Ambasady RP w Bukareszcie 1919–1940*, Łódź 2014.
- [10] Dubicki A., *System partyjny Królestwa Rumunii. Uwarunkowania i funkcjonowanie*, Łódź 2013.

---

⁵⁰P. Turlea, *Nicolae Iorga ...*, s. 383.

⁵¹*Ibidem*, s. 382.

- [11] Iorga N., *Cel dintâi învățător de ideal national: Gheorghe Lazăr*, București 1916.
- [12] Iorga N., *Discursuri parlamentare*, vol. I, p. I, București 1939.
- [13] Iorga N., *Discursuri parlamentare*, București 1981.
- [14] Iorga N., *Sfaturi pentru întunec. Conferințe la radio 1931–1940*, București 2001.
- [15] Iorga N., *Supt trei Regi. Istoria lupte pentru ideal national și moral*, București 1999.
- [16] Isar N., *Mari Români în viziunea lui Nicolae Iorga*, București 2010.
- [17] Lungu T., *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea (1889–1900)*, București 1967.
- [18] Mamina I., *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică 1866–1938*, București 2000.
- [19] Mirska-Lasota H., *Mały słownik pisarzy rumuńskich*, Warszawa 1975.
- [20] Nagy Talavera N.M., *The Green Shirts and the Others*, Iași, Oxford, Portland 2001.
- [21] Stănescu D., *Republica de la Ploiești: revolta contra modernității*, „Adevărul. Historia” 2014/IX.
- [22] Ștefănescu Șt., *N. Iorga, historien de la paysannerie roumaine*, [w:] *Nicolas Iorga, l'homme et l'oeuvre*, red. D.M. Pippidi, Bucarest 1972.
- [23] Theodorescu B., *Nicolae Iorga*, București 1968.
- [24] *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluție*, București 1996.
- [25] Turturică C.S., *Regele a murit*, „Adevărul. Historia” 2014/IX.
- [26] Țurlea P., *Nicolae Iorga în viața politică a României*, București 1991.
- [27] Willaume M., *Mołdawia i Wołoszczyzna po kongresie wiedeńskim (1815–1831)*, „Annales UMCS”, Sectio F, 1999/2000.
- [28] Willaume M., *Rumunia*, Warszawa 2004.
- [29] *Z tajnych biuletynów MSZ II Rzeczypospolitej. Rumunia, Państwa naddunajskie i bałkańskie w latach międzywojennych*, oprac. E. Kołodziej, M. Willaume, Lublin 2014.

NICOLAE IORGA AS A POLITICAL THINKER

One of most known Roumanians at XXth century- Nicolae Iorga, outstanding scientist, beside that he was very active in the science life, he also was an active politician. In his scientific, and of course political activity he devoted himself to politics also in the field of political theory. His political career lasted over 30 years, as an active politician he experienced being on the top, but also to be outside the board of the politics. As his peak of the career we should point assuming the office of the chairman on the House of Deputies (1919-1920) and being a Prime Minister between 1931 and 1932. In his political life Iorga was usually connected widely with so called *national movement*. In fact he was considered as one of the founders and theoreticians of modern Romanian nationalism. In this field he could be considered as the one who emphasized mainly on cultural issue, he seldom if ever, mentioned the racial question. According to this stance one has to mention that his politics wasn't very popular, but he was able to use the specific of the Romanian political system to be active in politics for a long time. He was able to be active simultaneously on the political and scientific field, being as an active politician even a rector of the Bucharest University.

His political activity lasted since 1907 till 1940, so he was able to experience all the lows and heights of contemporary Romanian life. What seems ironic he was murdered by an Iron Guard commando, who were admirers of much more radical nationalist movement.

Keywords: Nicolae Iorga, nationalism, culture, politics, Romania

DOI:10.7862/rz.2015.hss.31

Przesłano do redakcji: październik 2014

Przyjęto do druku: październik 2015